

جنبش دانشجویی

کنفدراسیون جهانی محصلین و دانشجویان ایرانی

(اتحادیه ملی)

جلد اول

حمید شوکت

تهران، ۱۳۹۱

فهرست مطالب

۱۳.....	اشاره
۲۱.....	مقدمه
۲۷.....	فصل اول
۲۷.....	پایان جنگ دوم جهانی و اعزام دانشجویان به خارج
۲۹.....	آغاز جنگ سرد
۳۰.....	تشکیل نخستین سازمان‌های دانشجویی در اروپا
۳۱.....	انتشار نشریه نامه دانشجویان
۳۲.....	برنامه و فعالیت سازمان‌های دانشجویی
۳۶.....	دولت مصدق و قطع ارز تحصیلی دانشجویان
۳۷.....	تشکیل کمیته‌های ارز
۳۷.....	تحصن دانشجویان در سرکنسول‌گری ایران در ژنو
۳۸.....	موضع دانشجویان هوادار دولت مصدق
۳۹.....	تحصن دانشجویان در سفارت ایران در اشتوتگارت
۳۹.....	تلگراف مصدق به دانشجویان
۴۳.....	تقاضای دانشجویان از آیت‌الله کاشانی
۴۶.....	تشکیل نخستین کنگره سازمان دانشجویان ایرانی مقیم آلمان (سداما)
۵۱.....	کودتای ۲۸ مرداد و واکنش دانشجویان
۵۳.....	کوشش ناموفق برای وحدت میان سازمان‌های دانشجویی

فصل دوم	۵۷
آغاز مجدد فعالیت سازمان‌های دانشجویی در اروپا	۵۷
اتحادیه دانشجویان ایرانی در فرانسه	۵۸
انتشار نخستین شماره نشریه نامه پارسی	۶۰
سیاست اداره امور سرپرستی دانشجویان و مقامات سفارت ایران در فرانسه	۶۵
تشکیل نخستین کنگره کنفدراسیون اروپایی در هایدلبرگ	۶۶
انتشار بیانیه کنفدراسیون اروپایی	۶۶
دومین کنگره کنفدراسیون اروپایی در لندن	۶۷
جریان‌های سیاسی درون کنفدراسیون	۶۸
نشریات دانشجویی در اروپا و آمریکا	۷۰
دولت علی امینی و مسئله قطع ارز تحصیلی دانشجویان	۷۵
عدم تمدید گذرنامه علی محمد فاطمی و صادق قطب‌زاده	۷۸
تحصن دانشجویان در سفارت ایران در کُلن	۸۰
تلگراف امینی به دانشجویان	۸۱
سازمان دانشجویان ایرانی در آمریکا	۸۲
تشکیل نخستین کنگره کنفدراسیون جهانی در پاریس	۸۳
انشعاب در کنفدراسیون	۸۳
نامه هیئت دبیران کنفدراسیون به رئیس جمهور آمریکا	۸۴
کنگره وحدت در لوزان	۹۶
انقلاب کوبا و الجزایر	۹۸
تشکیل سومین کنگره کنفدراسیون جهانی در لندن	۱۰۰
نامه کنفدراسیون به خروش‌چف، نخست‌وزیر شوروی	۱۰۱
جامعه سوسیالیست‌های ایرانی در اروپا و وظایف جنبش دانشجویی	۱۰۲
عضویت صادق قطب‌زاده و ابوالحسن بنی‌صدر در رهبری کنفدراسیون	۱۰۸
مصطفی چمران، نخستین عضو افتخاری سازمان دانشجویان ایرانی در آمریکا	۱۱۰
فصل سوم	۱۱۳
انقلاب سفید و اعزام گسترده دانشجویان به خارج از کشور	۱۱۳
کنفدراسیون و عضویت در دو سازمان جهانی دانشجویی	۱۱۴

کنفدراسیون و شورش پانزدهم خرداد (۱۳۴۲)	۱۱۸
تشکیل سازمان انقلابی حزب توده ایران در خارج از کشور	۱۲۰
جبهه ملی و پیروی از مشی مبارزه مسلحانه	۱۲۲
کنگره چهارم کنفدراسیون در کُلن	۱۲۴
حادثه کاخ مرمر و دستگیری گروه پرویز نیکخواه	۱۲۶
مبارزات دفاعی کنفدراسیون	۱۲۸
اعتصاب غذای دانشجویان ایرانی در کارلسروهه	۱۳۴
تلگراف کنفدراسیون به سازمان ملل متحد	۱۳۵
برگزاری سمینار دوسلدورف	۱۳۷
طرح نظریه انقلابی بودن دانشجویان و خط مشی کنفدراسیون	۱۳۹
دفاع کنفدراسیون از گروه محمد کاظم بجنوردی، پرویز حکمت‌جو و علی خاوری	۱۴۵
کنگره پنجم کنفدراسیون در اشتوتگارت	۱۴۸
تشکیل سازمان ملی زنان ایران	۱۴۹
فصل چهارم	۱۵۵
سفر شاه به آلمان غربی و تظاهرات کنفدراسیون در بُن، مونیخ و برلین غربی	۱۵۵
کشته شدن بنو اونو زورگ، دانشجوی آلمانی	۱۶۰
سمینارهای کنفدراسیون در اتریش، ایتالیا، انگلستان و آلمان	۱۷۰
نشریه نامه پارسی و فعالیت فرهنگی	۱۷۶
حمله نظامی آمریکا به ویتنام	۱۷۹
اعلامیه کنفدراسیون در اعتراض به بمباران ویتنام	۱۸۰
تشکیل دادگاه راسل	۱۸۲
کنگره جهانی ویتنام در برلین غربی	۱۸۳
آغاز و گسترش جنبش جهانی دانشجویان و چپ نو	۱۸۵
کنگره نهم کنفدراسیون در کُلن و نظریه کار در جهت ایران	۱۸۹
دفاع از گروه بیژن جزنی	۱۹۵
کنفدراسیون و سازمان‌های سیاسی خارج از کشور	۱۹۵
حزب توده و کنفدراسیون	۱۹۷
کنگره دهم کنفدراسیون در کارلسروهه	۲۰۳

- ۲۰۵..... قطعنامه کنفدراسیون درباره شوروی و کشورهای اروپای شرقی
- ۲۰۸..... آزادی نیکخواه از زندان و تأیید رفرم‌های شاه
- ۲۱۰..... برنامه دفاعی کنفدراسیون در پشتیبانی از مبارزات مردم
- ۲۱۲..... اشغال کنسول‌گری ایران در سانفرانسیسکو و مونیخ
- ۲۱۴..... اشغال سفارت ایران در اتریش
- ۲۱۴..... اعتصاب غذای کنفدراسیون در رُم، پاریس و لندن
- ۲۱۵..... موافقت دولت ایران با پذیرفتن ناظران بین‌المللی برای رسیدگی به وضع زندان‌ها
- ۲۱۵..... پایان اعتصاب غذای نامحدود کنفدراسیون در آلمان
- ۲۱۶..... اطلاعیه دادستان نظامی ارتش و ممنوعیت کنفدراسیون
- ۲۱۸..... کنگره دوازدهم کنفدراسیون در فرانکفورت
- ۲۱۹..... طرح مسئله سرنگونی رژیم و منشور کنفدراسیون
- پیام جمهوری دمکراتیک ویتنام شمالی و دولت موقت انقلابی ویتنام جنوبی به کنفدراسیون
- ۲۲۴.....
- فصل پنجم**.....
- ۲۲۷.....
- ۲۲۷..... اعتراض به جشن‌های (۲۵۰۰) ساله شاهنشاهی
- ۲۳۹..... کنفدراسیون و مبارزات چریکی در ایران
- ۲۴۰..... پیام سازمان مجاهدین خلق ایران به کنگره پانزدهم کنفدراسیون در فرانکفورت
- ۲۴۴..... طرح مسئله اخراج رژیم شاه از سازمان‌های بین‌المللی و حقوقی
- ۲۴۶..... اعتصاب غذای کنفدراسیون در پاریس و واشنگتن
- ۲۵۱..... ملاقات نمایندگان کنفدراسیون با آیت‌الله خمینی
- ۲۵۲..... نامه مصطفی خمینی به دبیر انتشارات کنفدراسیون
- ۲۵۹..... منابع مالی کنفدراسیون و کمک به زلزله‌زدگان قزوین و خراسان
- ۲۶۶..... دستگیری نماینده کنفدراسیون در ایران
- ۲۶۷..... کنفدراسیون و جنبش ظفار و فلسطین
- نامه سرگشاده کنفدراسیون به جمهوری توده‌ای چین به مناسبت دعوت از اشرف پهلوی
- ۲۷۳..... برای بازدید از آن کشور
- ۲۷۵..... جمهوری توده‌ای چین و تئوری «سه جهان»
- ۲۷۹..... سیاست دفاعی کنفدراسیون و رشد اختلافات درونی

- پیام سازمان چریک‌های فدایی و مجاهدین خلق ایران به کنگره شانزدهم کنفدراسیون ۲۸۶
- انشعاب در کنفدراسیون ۲۸۹
- اساسنامه کنفدراسیون محصلین و دانشجویان ایرانی در اروپا ۲۹۵
- تاریخ برگزاری کنگره‌ها و اسامی هیئت دبیران کنفدراسیون ۳۰۰
- پی‌نویس‌ها ۳۰۷
- منابع ۳۴۹
- ضمایم ۳۵۰
- نمایه ۳۵۱

اشاره

کتابی که در دست دارید، نخستین بار در دی ماه ۱۳۷۲ (ژانویه ۱۹۹۴) توسط نشر بازتاب در آلمان منتشر شد. چاپ دوم کتاب را که با عنوان «کنفدراسیون جهانی...از آغاز تا انشعاب»، انتشار یافت، نشر گردون در تابستان ۱۳۷۷ بر عهده گرفت. سومین چاپ کتاب را نشر عطایی (بدون اطلاع و بستن قرارداد با نویسنده و به طور ناقص) در تهران منتشر کرد. چاپ چهارم در تابستان ۱۳۸۹ توسط شرکت کتاب در لوس آنجلس منتشر شد.

نخستین چاپ این کتاب که با دریافت بورسی سه ساله از موسسه بونت شتیفت* (Buntstift.e.V) نوشته شد، «تاریخ بیست ساله کنفدراسیون جهانی محصلین و دانشجویان ایرانی (اتحادیه ملی)»، نام داشت. در آنجا پانزده سال از تاریخ کنفدراسیون مورد بررسی قرار گرفته بود. کنفدراسیون به عنوان یک مجموعه واحد، همین پانزده سال، یعنی در فاصله اردیبهشت ۱۳۳۹ (آوریل ۱۹۶۰) تا دی ۱۳۵۳ (ژانویه ۱۹۷۵) فعالیت داشت. آنچه در چند سال آتی تحت عنوان نام کنفدراسیون انجام گرفت، در برگیرنده گرایش‌هایی بود که اگر چه به نام آن سازمان، اما جداگانه فعالیت می‌کردند و ویژگی و سمت و سویی دیگر نسبت به سازمان واحد جنبش دانشجویی داشتند. حال آن‌که ویژگی برجسته کنفدراسیون به مثابه سازمان واحد جنبش دانشجویی ایران در خارج از کشور در یگانگی آن بود. از سوی دیگر، جریان‌هایی که پس از انشعاب در

---

* بونت شتیفت بنیاد عام‌المنفعه‌ای وابسته به حزب سبزهای آلمان بود و به طرح‌های محیط زیست و مسایل دنیای سوم کمک می‌کرد. این مؤسسه اکنون با نام بنیاد هاینریش بل فعالیت می‌کند.

کنفدراسیون به نام آن سازمان، اما جداگانه فعالیت می‌کردند، هر چند چون گذشته از تشکل‌های دانشجویی تشکیل می‌شدند، اما بیشتر ویژگی سازمان جوانان احزاب سیاسی را داشتند و عملاً وابسته به سازمان‌های سیاسی خارج از کشور بودند. این وضعیت با شرایط پیش از انشعاب، تفاوتی بنیادین داشت. کنفدراسیون به‌رغم نفوذ سازمان‌های سیاسی خارج از کشور در آن تشکیلات، تا پیش از انشعاب هیچ‌گاه در خدمت پیشبرد هدف‌ها و سیاست‌های یک جریان سیاسی مشخص قرار نگرفت.

در بررسی تاریخ کنفدراسیون دوره‌ای را نیز منظور کرده‌ام که مربوط به فعالیت جنبش دانشجویی خارج از کشور پیش از تشکیل آن سازمان است. توجه به این دوره، می‌تواند در شناخت دقیق‌تر از کنفدراسیون مؤثر باشد، اما جزو این بیست سال محسوب نمی‌شود. بر این اساس، انتخاب عنوان «تاریخ بیست ساله...» برای چاپ نخست کتاب دقیق نبود. طبعاً بررسی چند سال آخر فعالیت جنبش دانشجویی خارج از کشور پس از انشعاب در کنفدراسیون، همچنان موضوع با اهمیتی است که نباید نادیده گرفته شود. متأسفانه این فرصت برایم فراهم نیامد.

نخستین فصل کتاب با نگاه به گرایش‌ها و ارزیابی از عواملی آغاز شد که به کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ انجامید. یکی از دلایل تشکیل کنفدراسیون را نیز باید در روند و پیامد تحولات این دوران جستجو کرد. شکل‌گیری کنفدراسیون، به ویژه در نخستین سال‌های فعالیت، آینه‌ای از ساختار و ترکیب نیروهای اپوزیسیون در ایران بود و ذهنیت و مسائل آن را به همراه داشت. اما پرداختن به این موضوع می‌بایست با تحلیلی همه‌جانبه‌تر همراه می‌بود. تحلیلی که به ویژه در ارزیابی از چگونگی شکل‌گیری و فعالیت حزب توده، از انجامش غافل ماندم. بعدها نیز این فرصت پیش نیامد. بر این اساس، در چاپ بعدی این کتاب، این فصل را که نیاز به بازبینی و ارزیابی جدی‌تری داشت، حذف کردم. نپرداختن به یک موضوع، بهتر از پرداختن نیمه‌کاره است.

در این کتاب بخشی نیز به گزارش و مصوبات کنگره‌های کنفدراسیون اختصاص دارد که در چاپ‌های پیشین جداگانه منتشر شده بود. ارزیابی از روند تحول اندیشه و بازتاب آن در عملکرد جنبش دانشجویی خارج از کشور، بدون توجه و بررسی آنچه در کنگره‌های آن سازمان به تصویب رسیده است، همه‌جانبه نخواهد بود. تحولی که در تدوین خط مشی، ارزیابی از رخدادها، شکل‌گیری آراء و عقاید و نیز چگونگی بیان و کلامی که در این اسناد به کار رفته است، منعکس هستند.

بیم آن می‌رفت که با گذشت زمان و عدم وجود آرشیوی معتبر برای حفظ اسناد کنفدراسیون، گزارش و مصوبات کنگره‌ها که به مثابه ثبت آرا و عقاید آن سازمان از اهمیتی غیرقابل انکار برخوردار است، از میان برود. اسنادی که از برخی از آن‌ها، جز چند نسخه کهنه که به سختی قابل خواندن بودند، چیزی باقی نمانده بود. کهنگی متن اصلی، ناخوانا بودن و یا کمبود برخی صفحات، کار تنظیم و حروفچینی آن‌ها را دشوار می‌ساخت.

یکی از دشواری‌های نوشتن این کتاب، عدم دسترسی به اسناد و مدارک لازم بود. شماری از اسناد به مرور زمان از میان رفته و برخی از آنچه جمع‌آوری شد، ناقص یا بنا بر کهنگی غیرقابل استفاده بود. هیچ منبع یا آرشیو معتبری نیز وجود نداشت که بتوان با مراجعه به آن، به همه یا دست‌کم بخش مهمی از اسناد و مدارک کنفدراسیون دست یافت و کمبودها را برطرف کرد. پس آنچه به دست آمد و زمینه این تحقیق قرار گرفت، تنها مدیون یاری کسانی بود که روزگاری در آن سازمان عضویت داشتند و از سر دوستی و علاقه به ثبت تاریخ کنفدراسیون، اسناد و مدارکی را در اختیارم قرار دادند. کمکی که بدون آن، نوشتن این کتاب ممکن نبود. جا دارد در اینجا از آنان قدردانی کنم. نام‌شان در بخش منابع کتاب آمده است.

بخش اعظم این اسناد و مدارک را یک عضو قدیمی کنفدراسیون و یکی از اعضای سابق هیئت دبیران آن سازمان در اختیارم گذاشتند. این دو نفر در آلمان زندگی می‌کنند و به خواست خود آن‌ها، از اعلام نام‌شان خودداری می‌کنم.

در چاپ‌های پیشین این کتاب نیز، عکس تعدادی از اعضا، کادرها و رهبران کنفدراسیون چاپ شده بود. چاپ آن عکس‌ها یا در واقع عدم چاپ عکس عده‌ای دیگر، پرسش‌هایی را برانگیخت. برخی حتی بزرگی یا کوچکی عکس‌ها را نیز حاصل ملاحظاتی خاص دانستند.

کسانی که در جریان فعالیت‌های کنفدراسیون قرار داشتند، می‌دانند که گرفتن عکس در جلسات آن سازمان یا محافل سیاسی خارج از کشور، جز چند سال اول رسم نبود. کوشش سازمان اطلاعات و امنیت کشور (ساواک) برای شناسایی اعضای کنفدراسیون، دلیلی بود که برای جلوگیری از گرفتن عکس در محافل و جلسات کنفدراسیون عنوان می‌شد. پس به ندرت دیده می‌شد که در نشست یا محفلی عکس گرفته شود. از این رو، جمع‌آوری آن عکس‌ها، کار ساده‌ای نبود. پس اگر عکس برخی از عناصر فعال یا

کادرها و رهبران کنفدراسیون در این کتاب چاپ نشده است، به این دلیل است که یا عکسی از آن‌ها در اختیار نداشتم و یا خود مایل نبودند که عکس‌شان چاپ شود. با این همه، هنوز جای عکس بسیاری از فعالان کنفدراسیون در این کتاب خالی است.

کنفدراسیون جهانی محصلین و دانشجویان ایرانی (اتحادیه ملی) هفت سال پس از کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲، در اردیبهشت ۱۳۳۹ (آوریل ۱۹۶۰) تشکیل و چهار سال پیش از سقوط نظام سلطنتی، در دی ماه ۱۳۵۳ (ژانویه ۱۹۷۵) با انشعاب روبرو شد. پس از انشعاب نیز جریان‌های منشعب شده، فعالیت خود را تحت نام آن سازمان ادامه دادند. در آستانه انقلاب اسلامی ۱۳۵۷ (فوریه ۱۹۷۹) و بازگشت اعضا، کادرها و رهبران جریان‌های گوناگون کنفدراسیون به ایران، این فعالیت‌ها نیز پایان یافت.

آن سازمان در فاصله‌ای که دیکتاتوری و استبداد در جامعه ایران اشکال خشونت‌آمیزتری به خود می‌گرفت، نقشی برجسته در دفاع از مبارزات مردم در راه آزادی و استقلال بر عهده داشت. نقشی که بنا بر کوشش خستگی‌ناپذیر اعضا، کادرها و رهبران آن سازمان در جامعه ایران نیز انعکاس یافته و گاه در چشم مردمان، از کنفدراسیون حالتی نامتعارف و افسانه‌ای ساخته بود.

اکنون سی و دو سال از پایان فعالیت‌های آن سازمان می‌گذرد. طی این سال‌ها، شماری سکوت درباره نقش و جایگاه کنفدراسیون را مصلحت و جایز شمرده‌اند، مبادا تاریخ به گونه‌ای دیگر تعبیر و تفسیر شود. گروهی نیز در خصومتی دیرینه، با منتسب کردن کنفدراسیون به دولت‌های خارجی، همچنان انتقام زخمی کهنه را باز می‌ستانند.

کنفدراسیون در زندگی سیاسی خود تحولات گوناگونی را از سر گذراند. بی‌گمان کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ و آغاز مجدد دیکتاتوری در تشکیل آن سازمان که در فضای دمکراتیک خارج از کشور عمل می‌کرد، مؤثر بود. جوانانی که جنبش ملی شدن صنعت نفت را پشت سر گذاشته بودند، نقش برجسته‌ای در تشکیل کنفدراسیون داشتند. آن سازمان در نخستین سال‌های فعالیت خود، بیش از پیش تحت تأثیر و رویارویی با همان مسائلی بود که سرانجام به سقوط دولت مصدق منجر شد. به این جهت، تحولات این دوره، به عنوان زمینه‌ای در شکل‌گیری تفکر بنیانگذاران کنفدراسیون و ساختار آن سازمان، تأثیری غیرقابل انکار داشته است.

کنفدراسیون در نخستین سال‌های رشد، تحت تأثیر مسائل ایران و تحولات بین‌المللی که در انقلاب کوبا و الجزایر بازتابی روشن یافته بود، بیش از پیش به مبارزه

سیاسی کشانده شد. مبارزه‌ای که چندی بعد با الهام از انقلاب چین و ویتنام، تأثیری مهم در کنفدراسیون باقی گذاشت و سرانجام در گرایش آن سازمان به انقلاب و سوسیالیسم، نقشی قطعی بازی کرد. با رشد و گسترش جنبش دانشجویان و جوانان در غرب، این گرایش شتاب هر چه بیشتری گرفت.

در این کتاب، زمینه مبارزات دانشجویی در خارج از کشور از پایان جنگ دوم جهانی تا تشکیل کنفدراسیون، چگونگی سیر تحول، و سرانجام انشعاب آن مورد بررسی قرار گرفته است.

بی‌هیچ شبهه‌ای، این بررسی بر زمینه‌ای جانبدار استوار است. من به عنوان کسی که سال‌هایی از عمرم را در کنفدراسیون سپری کرده‌ام، ادعای ارائه یک بررسی بی‌طرفانه را ندارم. بیان این حقیقت رازی گشوده است، چرا که داوری‌های تاریخی همواره جانبدارانه اند. اما این جانبداری به معنای توجیه یا پذیرش بی‌چون و چرای اندیشه و کردار کنفدراسیون نیست. کنفدراسیون به‌رغم همه کوشش‌های بی‌پایانش در راه‌هایی و نجات جان زندانیان سیاسی و مبارزه با دیکتاتوری و استبداد، رفته رفته تنها راه چیرگی بر معضلات بغرنج و پیچیده اجتماعی را در تکیه بر پاسخ‌های صریح و آسان جستجو کرد. گرایشی که با تکیه‌ای یک‌جانبه بر گذار انقلابی، هر تحول تدریجی را پیشاپیش مردود شمرد و به پذیرش تصویری ساده‌انگارانه از خلق و ضدخلق و انقلاب و ضدانقلاب روی آورد.

بر چنین زمینه‌ای، سازمانی که روزگاری شعار اجرای انتخابات آزاد، رعایت حقوق بشر و آزادی زنان را بر پرچم خود نوشته بود، از ستیز با حکومت خودکامه شاه به نقد دمکراسی رسید. این گرایش که بازتابی واژگونه از اشتیاق کنفدراسیون به رشد، پیشرفت و ترقی جامعه ایران بود و از این نیاز سرچشمه می‌گرفت، تمدن و لیبرالیسم غرب را به نشانه انحطاط و بی‌بند و باری، چون مانعی در راه آزادی محرومان به‌شمار می‌آورد. تمایلی که با نفی دمکراسی صوری، حق برخورداری از آزادی در جامعه آرمانی را تنها و تنها از آن مدافعان انقلاب می‌دانست و سرانجام، سرنوشت محتوم خود را در بیراهه دیکتاتوری باز می‌یافت. کنفدراسیون به‌رغم ارائه چنین تصویری از آزادی و به‌رغم تعلق خاطر به جامعه‌ای آرمانی که در آن دموکراسی قربانی ملاحظات ایدئولوژیک می‌شد، لحظه‌ای از پیکار در راه افشای دیکتاتوری و استبداد باز نایستاد. پیکاری که در مخالفت با قانون‌شکنی‌های رژیم شاه، در اعتراض به قراردادهای